

**ІНСТИТУТ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ
І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

Збірник наукових праць

Випуск 2 (63)

Київ 2013

9. Cohen W.I. The Cambridge History of American Foreign Relations: Volume 4, America in the Age of Soviet Power, 1945-1991 / W.I. Cohen. – Cambridge University Press, 1995. – 300 p.

10. Nelson A.K. The Policy Makers. Shaping American Foreign Policy from 1947 to the Present / A.K. Nelson. – Rowman & Littlefield Publishers, 2008. – 188 p.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2012 р.

УДК 327.8(73+510)

І. Вишневецька, аспірантка
Інституту світової економіки і
міжнародних відносин НАН України

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІДЕОЛОГІЙ США ТА КНР В КОНТЕКСТІ КОМПЛЕКСНОЇ СИЛИ ДЕРЖАВ

У зв'язку з тим, що ідеологія є невід'ємним компонентом комплексної сили держави, досліджується її вплив на зовнішньополітичну потужність США та КНР. Проводиться порівняльна характеристика ключових ідеологій країн – «демократизації світу» та «Великого Китаю» – з метою виявлення більш ефективної.

Ключові слова: ідеологія, комплексна сила держави, ефективність, США, КНР, «Великий Китай», демократизація світу.

Вишневецкая И. Сравнительная характеристика идеологий США и КНР в контексте комплексной силы государств.

В связи с тем, что идеология является неотъемлемым компонентом комплексной силы государства, исследуется ее влияние на внешнеполитическую мощь США и КНР. Проводится сравнительная характеристика ключевых идеологий стран – «демократизации мира» и «Большого Китая» – с целью выявления более эффективной.

Ключевые слова: идеология, комплексная сила государства, эффективность, США, КНР, «Великий Китай», демократизация мира.

Yushnevskaya I. Comparison of U.S. and Chinese ideologies in the context of comprehensive national power.

Due to the fact that ideology is an essential component of the comprehensive national power, its impact on foreign policy capacity for the USA and China has been investigated. A comparative analysis of the key ideologies – «the world's democratization» and «Greater China» – has been held to identify more effective.

Keywords: ideology, comprehensive national power, effectiveness, the USA, the PRC, «Greater China», the world's democratization.

Комплексна сила держави (КСД) – інтегральний показник політичного, військового, економічного, науково-технічного та інших потенціалів країни, сукупність яких визначає здатність держави процвітати, відстоювати національні інтереси, чинити опір зовнішньому тиску, протистояти дезинтеграційним процесам та ін. У Китаї існує концепція «цзунхе голи», яка є відповідником КСД у західному розумінні, її витoki знаходимо в 5-му розділі

трактату Сунь-Цзи «Мистецтво війни». Найбільш відомі наукові розробки щодо КСД знаходимо в працях Побіска Кузнецова (СРСР) та Рея Клайна (США), де останній виділяв матеріальні та духовні елементи комплексної сили держави.

У зв'язку з тим, що ідеологія є невід'ємним компонентом КСД, варто дослідити її ефективність для США та КНР. Як переможець у «холодній війні» США пропагують світу демократію не лише як універсальну форму правління, але і як ідеологію. Ці цінності американці пропонують і Китаю, хоча він має власні давні культурні традиції, які включають у себе сильний національний дух [1, р. 235] і східне розуміння демократії, яке розходиться з західним. Кіссінджер відзначає, що «американські правозахисники виступають на підтримку цінностей, які вони вважають універсальними», і що такий універсалізм «кидає виклик основному принципу ведення зовнішньої політики, який базується на врахуванні нюансів». У праці «Про Китай» політик стверджує: «Американці вважають, що людей можна змінити через спілкування і що кожен у світі є потенційним американцем. Китайці теж вірять у те, що їхні цінності універсальні, але вони не вважають, що ви можете стати китайцем, якщо ви не народилися там». Схожу цитату знаходимо у Зб.Бжезінського: «Намагання Китаю досягти глобального верховенства неминуче сприймалося б іншими як спроба нав'язати національну гегемонію. Кажучи простіше, будь-хто може стати американцем, але тільки китаєць може бути китайцем – і це ставить додатковий і значний бар'єр на шляху національної глобальної гегемонії» [2, с. 210]. І хоча Бжезінський та Кіссінджер мають спільне бачення щодо потенційності кожного громадянина планети Земля стати американцем, однак у контексті китайських намірів думки розходяться. Якщо Бжезінський припускає наміри китайців нав'язати глобальне верховенство, то Кіссінджер переконаний у протилежному: китайці не збираються нав'язувати людству власну ідеологію. Ім це не потрібно, оскільки місця для «варварів» немає в доктрині «Великого Китаю».

Як ДНК людини складається з двох взаємопов'язаних спіралей, так ідеологія КНР головним чином спирається на дві взаємодоповнюючі ідеології: гроші + «Великий Китай». Оскільки ми живемо в епоху «розумного індивідуалізму», де гроші розглядаються основою виграшу, то китайці взяли за озброєння фінанси як ідеологію. Отож, гроші є ідеологією, виграшем і засобом досягнення мети. У цьому криється секрет китайського «фокусу», що нагадує танцюристок східних танців, котрі стоять на сцені одна за одною, створюючи ілюзію однієї танцюристки; та коли від неї починають розходитися в різні боки чисельні руки, починаєш усвідомлювати наявність прихованого.

Як у більярдній грі, кожен удар включає в себе два удари (удар кием по битку і удар битком по прицільних кулях), так і доктрина «Великого Китаю» стала одним із цих двох ударів, що сприяє попаданню кулі до лузи. Хоча навіть без ідеологічної бівалентності, маючи лише одну доктрину, Пекін переграє Вашингтон у цілому ряді випадків.

По-перше, США і КНР мають різні за своєю структурою і, відповідно, силою ідеології: американська – теоретично сформована (невидима), китайська

має практичне підґрунтя – результат попереднього досвіду. СРСР розпався не в останню чергу через відсутність цього досвіду, а історія Російської імперії була відкинута. Ідея комунізму виражалася через теорію, отож, її можна було «вибити з сідла» блокадою опозиційної ідеології. Китай виявився міцнішим, бо він має подвійний стержень міцності: а) теоретичну комуністичну ідеологію, що лише створює сприятливе середовище для реалізації практичних цілей; б) «практичну» ідеологію (досвід у минулому). Професор Колумбійського університету Н. Джеймс у статті «Чого хоче Китай?» критикує думку Г. Кіссінджера щодо переваг Піднебесної внаслідок того, що Китай – це стародавня цивілізація, що має велике історичне минуле. Зокрема Джеймс пише, що Кіссінджер «створює образ «вічного» і дуже східного Китаю. Залишається незрозумілим, чому факт наявності у Китаю тривалої дипломатичної історії повинен спонукати США поступитися своїми позиціями» [3, р. 155]. Однак Кіссінджер не пропонує Сполученим Штатам відмовлятися від лідерства, просто він тверезо мислить, вказуючи на переваги КНР внаслідок тривалого історичного досвіду.

По-друге, американська ідеологія всередині країни вже в «точці насичення», тому вона не стимулює американців до росту, окрім розповсюдження її принципів у світі, тоді як китайська ідеологія знаходиться в фазі розвитку як на ендогенному, так і на екзогенному рівнях.

По-третє, демократичні принципи дають *невидимий* вигравш (свободу, рівність тощо), що в епоху «розумного індивідуалізму» (а де межа переходу до «нерозумного?») знецінюється *видимими* матеріальними благами.

По-четверте, американська «демократизація світу» спрямована «від себе» – в зовнішній простір, тоді як доктрина «Великого Китаю» спрямована «на себе» й обіцяє кожному китайцю вигравш – матеріальне благополуччя.

По-п'яте, китайці переселяються за кордон з наміром реалізувати ідею «Великого Китаю» і за межами держави, тоді як американці не мають наміру вийти за межі проживання «популяції» американської нації. Вони рухаються лише з місіями, що організовує держава (або переносять виробництво в ту ж КНР, що не сприяє укріпленню потуг США), і це становить значно меншу силу, ніж меркантильні інтереси кожного китайця, що співпадають із загальними інтересами країни. Китайське виробництво за кордоном супроводжується переселенням своїх громадян на нову територію з працевлаштуванням на відкритих там підприємствах.

По-шосте, КНР цілеспрямовано відмовляється від ідеології управління світом. Російський експерт М. Хазін вважає, що Китай не стане гегемоном, оскільки він не має моделі управління світом. Однак якраз у цій «відсутності» й криється сила китайців, про що писав Гуй гу-цзи в «Мистецтві управління»: «Шлях мудрого скритий, шлях дурня видно всім». Оскільки Китай не висуває світові об'єднуючу ідеологію, то її не можна піддати сумніву і відповідно не можна їй протидіяти. У цьому КНР невразлива, тоді як американців можна звинувачувати в протиріччях та проблемах, котрі виникають при реалізації демократичних засад.

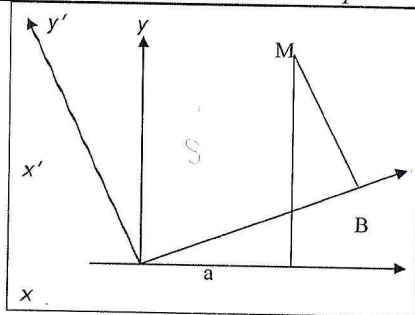
По-сьоме, для американців реалізація їхньої ідеї потребує різного виду затрат і тиску з відтінком агресії, тоді як китайці, використовуючи чужі здобутки, проводять політику гармонії, що сприяє створенню позитивного іміджу держави. Про що зауважив Гідеон Рахман в *The Financial Times*: «Може здатися практично неможливим, щоб така багата вільна країна з привабливою культурою, як США, могла програвати змагання в застосуванні «м'якої сили» Китаю. Це все одно, що програти на ринзі однорукому боксеру. Однак у всесвітній битві за людські серця та розум Китай все-таки володіє однією значною перевагою: за останні роки він не затіяв жодної війни» [4].

По-восьме, перевагами американської ідеології скористатися можуть усі, що є вигідно, звичайно, і для США, однак китайську доктрину «Великого Китаю» інші держави не можуть використати на свою користь.

По-дев'яте, «демократизація світу» створює сприятливе середовище для реалізації ідеї «Великого Китаю». Особливо сприяють китайцям сучасні «демократичні революції», оскільки в дисипативних структурах легко збирати «вершки». Хоча КНР не мала проблем і з «недемократичними» урядами, однак при зміні уряду революційним методом з'являється значно більше можливостей для нових міжнародних акторів, подібно грі, де потрібно закотити у лунки кульки: легкий струс – і вже викотилась одна з кульок, а на її місці опинилася нова. При легкому пристосуванні китайців до умов життя без розвиненої інфраструктури, де американці відмовляються працювати, КНР може «закотити» значно більше «кульок» у «лунки» новоутвореної держави, ніж Сполучені Штати, демократизація яких сприяла змінам. Таким чином, демократизація світу, до чого США прикладають великі зусилля, у найбільшій мірі сприяє китайцям. Тобто, Сполучені Штати прокладають так звану «лижню» для вдалого просування «Великого Китаю».

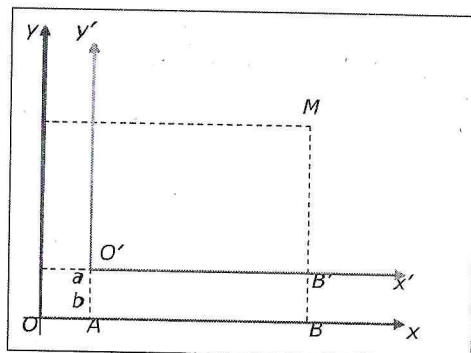
Аналіз схем політичних ігор американців та китайців дає можливість визначити стратегічний почерк держав та виявити їхні сильні чи слабкі тактичні ходи, що впливає на вигравш. Зобразимо графічно відмінність поведінкових моделей США та КНР у декартовій системі координат. Нехай позначимо США як полюс – точкою O , КНР – точкою M з координатами x та y , де $OA = x$, а $AM = y$. Американці ставлять китайську систему координат у власну зону – полюс O , повертаючи курс Китаю у запланованому напрямку до демократичних цінностей. Нова вісь Ox' утворює зі старою віссю Ox (так же, як і вісь Oy' з віссю Oy) кут повороту α , котрий направлений в напрямку, протилежному руху часової стрілки. Точка M потрапляє в нову систему координат з вісями x' та y' ($OB = x'$; $MB = y'$), тоді як центр O не зазнає змін (Мал. 1).

Мал. 1

КНР обирає власну модель, згідно з якою китайці переносять західну систему координат з вісями x' , y' та центром O' у площину власної системи координат з вісями x , y та центром O (Мал. 2).

Мал. 2

Китай не бореться зі США, як це робив СРСР. Навпаки, Китай рухається в тому ж напрямі, як і світова система на чолі зі США. Він використовує здобутки заходу, за рахунок нього значно просувається вперед. КНР має багато переваг внаслідок виробленої стратегії. Сполучені Штати ж мають лише свою систему координат, тобто:

$$x' = x - a$$

$$y' = y - b$$

Переваги КНР можна виразити наступною формулою:

$$x = a + x'$$

$$y = b + y'$$

КНР використовує як капіталістичні форми ведення господарства, так і соціалістичні, як стару гру під назвою «національна держава», так і нову, наповнену надпотужною силою глобалізації. Американці також ефективно використовують глобалізацію, однак внаслідок витрат на корегування світової спільноти вони залишаються з меншим результатом, ніж китайці.

Не дивлячись на те, що глобалізація сприяла китайському розквіту, наразі Піднебесну охоплює рух неонаціоналістів, котрі звинувачують уряд у сприянні процесу глобалізації, що може негативно відбитися на економіці КНР.

Після краху СРСР легітимності однопартійного режиму в КНР сприяла ідея «Великого Китаю». У нових шкільних підручниках з'явилися «патріоти Великого Китаю», котрі раніше були антигероями, зокрема, імператори і военачальники колишніх династій. Партійні чиновники почали брати участь у церемоніях поклоніння «китайському першопредку імператору Хуанді» або «великому першоучителю Конфуцію» тощо. Дух «Великого Китаю» об'єднував та ще більше згуртовував зовнішні «ворожі» прояви. Події в 1989 р. на площі Тяньаньмень – перший випадок всезагальної консолідації націоналістів КНР. Другу хвилю сколихнув у 2001 р. інцидент над островом Хайнань, коли пілот китайського винишувача загинув у ході зіткнення з літаком-розвідником США. А в 2006 р. Китаєм прокотилася третя загальнонаціональна хвиля: вуличні антияпонські протести внаслідок візиту тодішнього прем'єра Японії Дзюн'ітіро Коїдзумі в храм Ясукуні, де знаходяться поминальні таблички на честь японських військових злочинців часів Другої світової війни. Наступна хвиля загальних патріотичних виступів відбулася у 2008 р., після хвилювань у Тибеті та закликів президента Франції Н.Саркозі бойкотувати літні Олімпійські ігри в Пекіні. Тисячі молодих китайців влаштували вуличні акції й бойкотували французьку продуктову мережу Carrefour. Початком нового витка конфлікту стала придбання японським урядом трьох з п'яти спірних островів у приватних власників. Місцем проведення найрадикальніших антияпонських акцій стала провінція Гуандун, де зосереджений основний кластер експортного виробництва, що може мати негативні наслідки на саму економіку Піднебесної. Доктрину «Великого Китаю», котру після розвалу СРСР почали пропагувати китайські партійці, наразі взяли за озброєння і радикальні націоналісти, котрі виступають проти КПК. Їхні гасла та заклики – парадоксально суперечливі: проти глобалізаційних процесів, за «Великий Китай», за демократизацію, за війну з Японією. Якщо в теорії яось можна поєднати антиглобалізаційний процес з демократизацією, то на практиці – це нонсенс. Теорія демократичного миру, котру ідейно сформулював у 1983 р. М. Дойл, обіцяє подолання війни. Але це розходиться з гаслами китайських націоналістів, котрі, пропагуючи демократію, вимагають розпочати війну з Японією. Тому ж бо й закидають солдатів камінням з викриками «Ганьба нашій армії!». Зазвичай використання взаємозаперечуючих лозунгів одним і тим же суб'єктом викликає «ефект перевернутих окулярів», що сприяє переходу існуючої системи до дисипативного стану або руйнації. Наявність взаємовиключних ідей не несе загрозу, доки в суспільстві емоційний «заряд» не відіграє роль сорбенту, що поглинає «раціональну сторону вчинків». Та в КНР назріває ситуація, коли домінантою стає ірраціональність емоцій.

Ван Сяодун, ключовий автор книги «Китай сердиться», говорить, що країні потрібні демократичні вільні вибори. Тільки так Китай зможе

позбавитися продажної глобалізаційної еліти в особі керівництва КПК і вибрати «достовірно народних правителів», які зможуть захистити китайські інтереси і навіть оголосити війну Японії, як того вимагає вулиця. Назріває парадоксальна ситуація: ідеологія «Великого Китаю», яка сприяла розквіту держави (і в майбутньому гіпотетично ще могла сприяти) – трансформується в іншу ідеологію «Великого Китаю», яка має загальмувати розвиток Північної Америки. На перший погляд здається, що причин для хвилювань немає, адже нічого не змінилося: доктрина «Великого Китаю», яка на практиці виявилася ефективною, продовжує існувати. З нею ніхто не бореться, навпаки, вона стає дедалі могутнішою силою. Однак це починає становити небезпеку КСД. І тут не використаєш тривіальний «метод зовнішньої заміни» зі збереженням внутрішнього стержня – подібно зніманню плазунами старої шкіри, коли тварина виростає. Проблема схожа на небезпеку підводних рифів – вона криється в ендемічному рівні. Якщо екзогенна оболонка не змінилася, приваблива назва доктрини «Великого Китаю» залишилася, то її внутрішній невидимий «заряд», який виконує рушійну функцію, – в стадії метаморфоз. У цьому контексті слід згадати Парето, котрий зазначав, що хоча раціональна сторона людських вчинків здається важливішою, однак людські інстинкти є явищем стійкішим і тому основним. А доктрина «Великого Китаю», котра на початкових стадіях «розкручування» спиралася на умовиводи, може трансформуватися в ірраціональну емоційну. Якщо раніше Китай використовував силу глобалізації для економічного зростання країни, спираючись на доводи логіки, то наразі в країні назріває потужна некерована сила емоцій, котра може нести пагубні наслідки для держави. Доктрину «Великого Китаю», яка ґрунтується на націоналізмі, можна метафорично порівняти з отрутою змії: може виявитися смертельною, а може сприяти швидкому одужанню. Все залежить від дози, передозування – шкідливе. Таким чином, ідеологія, як компонент «м'якої сили», котра є одним із головних інструментів зовнішньої політики [5, р. 515], має здатність істотно впливати на комплексну силу держав.

Список використаної літератури:

1. China, the United States, and the Global Economy / Ed. by S. Chen and Ch. Wolf, Jr. – Santa Monica, CA&Arlington, VA: RAND, 2001. – 296 p.
2. Бжезінський Зб. Велика шахівниця / Зб. Бжезінський / Пер. з англ. О. Фешовець. – Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 223 с.
3. Nathan A.J. What China Wants: Bargaining With Beijing / A.J. Nathan // Foreign Affairs. – 2011. – № 4. – P. 153-158.
4. Rachman G. The hard evidence that China's soft power policy is working / G. Rachman // The Financial Times. – 2007. – February, 20.
5. Kissinger H. On China / H. Kissinger. – New York: Penguin Press, 2011. – 586 p.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2012 р.

Н. Каденко, аспірантка
 Інституту світової економіки і
 міжнародних відносин НАН України

НАЦІОНАЛЬНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СКЛАДОВІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

У статті аналізуються поняття націоналізму, європейської та національної ідентичності, а також їхній взаємозв'язок у контексті глобалізаційного процесу. Розглянуто об'єднавчі фактори та проблеми формування європейської ідентичності. Зроблено висновки щодо перспектив європейської ідентичності.

Ключові слова: європейська ідентичність, національна ідентичність, націоналізм, глобалізація.

Каденко Н. Национальная и европейская идентичность как составляющие глобализационного процесса.

В статье анализируются понятия национализма, европейской и национальной идентичности, а также их взаимосвязь в контексте глобализационного процесса. Рассмотрены объединительные факторы и проблемы формирования европейской идентичности. Сделаны выводы относительно перспектив европейской идентичности.

Ключевые слова: европейская идентичность, национальная идентичность, национализм, глобализация.

Kadenko N. National and European identity as a component of the globalization process.

This article analyzes the concept of nationalism, European and national identity, and their relationship in the context of the globalization process. Considered the unifying factors and problems of European identity. The conclusions about the prospects for European identity.

Keywords: European identity, national identity, nationalism, globalization.

Формування глобального суспільства, в якому за рахунок інформаційної відкритості та територіальної доступності поступово нівелюються культурні відмінності, є неоднозначним процесом. В основному, як прихильників, так і супротивників даної тенденції об'єднує визнання її неминучості та констатація процесів глобалізації на рівних рівнях. Серед багатьох наслідків цього процесу є новий виток дискусії про ідентичність національну, глобальну або ж наднаціональну, яка у багатьох європейських державах супроводжується відродженням сучасного націоналізму в нових формах. Концепція європейської ідентичності займає проміжне місце між вищезазначеними ступенями самоідентифікації, тому доцільно розглянути формування європейської ідентичності як перехідний етап між ідентичністю національною та глобальною.

Серед вітчизняних науковців питання європейської ідентичності досліджували такі вчені, як М.М. Рижков, О.І. Добржанська, Н.П. Литвиненко, Ж.О. Панченко [1]; серед зарубіжних учених можна виділити класика дослідження націоналізму Е. Сміта [2], прихильника єврооптимістичного